

Agnieszka Leszczyńska

O EDUKACJI DLA ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO RAZ JESZCZE

Agnieszka Leszczyńska, dr – Wydział Ekonomiczny, UMCS

adres korespondencyjny:

UMCS, Wydział Ekonomiczny, Instytut Zarządzania

Pl. M. Skłodowskiej 5, 20-031 Lublin

e-mail: leszczyński1@poczta.wp.pl

ABOUT EDUCATION FOR SUSTAINABILITY

SUMMARY: The Education Decade for Sustainable Development announced by the United Nations aims at the inclusion of this concept into educational system, thus influencing societies and make them able to respond to the future challenges. Undertaken activities support integration of values, rules, practices for sustainable development and educational programmes. They also enhance combination of individual initiatives and transfer of educational practices regarding sustainable development. Discussions conducted on numerous Polish universities show a big step forward in sustainable development education, although it is not built yet in form of a system. Such a situation refers to both educational offer and almost total indifference of The Ministry of Science and Higher Education. Therefore, introduction of a subject of sustainable development into educational system on university level became a necessary step. Deep changes are needed. First of all strategic aims of sustainable development should be defined. Rules and values of sustainable development should be basis of university management (human resources policy, organizational culture, purchase policy, report system). Only compliance of the declaration with a practice could authenticate education for sustainable development.

KEY WORDS: education, sustainable development

Wstęp

Celem ogłoszonej przez Narody Zjednoczone Dekady Edukacji dla Rozwoju Zrównoważonego jest wpisanie na stałe tej koncepcji w system edukacji i wpływanie na kształtowanie się społeczeństwa, które będzie w stanie odpowiedzieć na wyzwania przyszłości. Podejmowane działania mają wspierać integrację wartości, zasad, praktyk rozwoju zrównoważonego (RZ), programy kształcenia, a także stwarzać bodźce do łączenia poszczególnych inicjatyw i transferu praktyk edukacyjnych w zakresie RZ. Edukacja dla RZ powinna¹:

- łączyć aspekty związane ze środowiskiem, społeczeństwem, ekonomią;
- promować uczenie się przez całe życie;
- odpowiadać kulturze danej społeczności;
- odpowiadać potrzebom lokalnym z uwzględnieniem przekonania, że warunki lokalne mogą generować efekty międzynarodowe;
- obejmować edukację formalną i nieformalną;
- uwzględniać ewolucję koncepcji;
- budować zdolność do podejmowania decyzji przez społeczeństwo, uczyć tolerancji i współpracy;
- być interdyscyplinarna;
- wykorzystywać zróżnicowane techniki nauczania.

Relacje pomiędzy edukacją a rozwojem zrównoważonym są złożone, można jednak przyjąć, iż edukacja jest kluczem do osiągnięcia na poziomie narodowym celów RZ. Przede wszystkim przyczynia się ona do poprawy jakości życia; związek ten nie jest jednak liniowy.

U podstaw wprowadzenia problematyki RZ do programów nauczania leży przekonanie, że paradygmat ten powinien być znany osobom wykształconym, w tym także kształconym na polskich uczelniach wyższych. Ponadto:

- problemy środowiskowe i społeczne ewoluują i zmieniają się w czasie; potrzebna jest szeroka społeczna świadomość w tym względzie;
- globalne problemy są powiązane ze sobą;
- społeczeństwo posiada pewne uniwersalne, ponadkulturowe wartości (np. troska o dzieci);
- konieczne jest postrzeganie problemów lokalnych w kontekście globalnym;
- wartości ekologiczne, ekonomiczne, społeczne, religijne są konkurencyjne względem siebie, a być nie muszą.

Dyskusje prowadzone w ostatnich latach na wielu polskich uczelniach wskazują na poważne osiągnięcia w zakresie dydaktyki RZ. Do obszarów edukacyjnych powiązanych z problematyką RZ, a względnie ustabilizowanych należą²:

- ekonomia środowiska i zasobów naturalnych;

¹ UNESCO (2005), *United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014): International Implementation Scheme*, UNESCO, Paris, October ED/DESD/2005/PI/01.

² T. Borys, *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju jako wyzwanie globalne*, w: red. T. Borys, *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 2006.

- gospodarka a środowisko;
- zarządzanie środowiskiem;
- etyka środowiskowa;
- strategie zrównoważonego rozwoju;
- globalne problemy ochrony środowiska;
- podstawy polityki ekologicznej;
- podstawy prawne ochrony środowiska.

Kształcenie w zakresie RZ nie ma jednak jeszcze charakteru systemowego i konkluzja ta odnosi się zarówno do kształtu oferty edukacyjnej, jak i do niemal absolutnej bierności Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. W tej sytuacji nieodzowne wydaje się wprowadzenie do programów nauczania szkół wyższych przedmiotu rozwój zrównoważony.

1. Treści kształcenia

Przeprowadzana reforma szkolnictwa wyższego umożliwia wprowadzanie nowych, autorskich kierunków studiów. Celowe wydaje się przy tym wprowadzenie do programów nauczania treści powiązanych z rozwojem zrównoważonym jako poszerzających wiedzę ogólną studenta. Postulat ten wynika z globalnych trendów (wzrost populacji, potrzeby energetyczne, terroryzm, patologie społeczne, wyginięcie gatunków), które wymuszają zmiany w systemie edukacji, a jednocześnie kreują nowe możliwości edukacyjne. Trendy te znajdują też odzwierciedlenie w nowych obszarach badawczych, tj. w zielonej inżynierii, efektywności, zrównoważonej architekturze, projektowaniu dla środowiska, energii odnawialnej, zrównoważonej konsumpcji, zrównoważonym rolnictwie i gospodarce leśnej.

Akceptacja fundamentalnego znaczenia paradygmatu RZ wprost implikuje, że winien on być przedmiotem kształcenia ogólnego na wszystkich kierunkach studiów³. Może być to przedmiot niezwiązany bezpośrednio z kierunkiem studiów, ale wydaje się niezbędny dla rozwoju studenta.

Obecnie problematykę RZ znaleźć można w przedmiotach z zakresu chemii, ekologii, ekonomii, geografii, socjologii, politologii. Jest ona włączana do poszczególnych kierunków studiów zgodnie z perspektywą i w zakresie odpowiadającym danej dyscyplinie. Rozwój zrównoważony, obejmując szerokie spektrum zagadnień, wymaga jednak podejścia interdyscyplinarnego. Z perspektywy tej koncepcji tradycyjne nauczanie, ograniczone do jednej dyscypliny naukowej, jest niewystarczające. Problematyka rozwoju zrównoważonego ma charakter holistyczny (tabela 1). Stąd potrzebna jest współpraca pomiędzy naukowcami różnych dyscyplin włączenie szerokiego grona interesariuszy w kształtowanie programów RZ (praktyków, liderów lokalnych, organizacji pozarządowych).

³ R. Janikowski, *Zrównoważony rozwój jako przedmiot kształcenia ogólnego*, *ibidem*.

Tabela 1
Przykładowe treści programowe poruszane w ramach przedmiotu: rozwój zrównoważony

Instytucje	Treści programowe
Massachusetts Institute of Technology	Wprowadzenie: definicje i dylematy Ewolucja koncepcji RZ jako domena wiedzy Ekonomia wiedzy Źródła RZ: mechanizmy społeczne, czynniki percepcyjne Wskaźniki ekonomiczne – produkcja i konsumpcja Przedsiębiorstwa i rynki Od problemów RZ do rozwiązań Nowy, międzynarodowy kontekst instytucjonalny Ochrona własności intelektualnej Globalne porozumienie – następna runda
Harvard University Extension School	Fundamenty zrównoważenia Zrównoważona przyszłość Identyfikacja interesariuszy Zrównoważone organizacje Planowanie systemu zrównoważonego zarządzania Wdrażanie systemu zrównoważonego zarządzania Studia przypadków
Mahidol University	Czym jest RZ Trendy w RZ Szczyt Ziemi 1992, Agenda 21, deklaracje dotyczące RZ Społeczna odpowiedzialność biznesu ISO Turystyka i RZ Prezentacje studentów
Santa Cruz US	Wizje rozwoju W kierunku RZ. Znaczenie substytucji i dostosowania strukturalnego Kryzys sprawiedliwości, kryzys natury. Oksymoron RZ Historia modernizacji ekologicznej Rozwój w odniesieniu do człowieka Biotechnologie Produkty organiczne jako rozwiązanie Fair Trade Rozwój rolny – porównanie strategii W kierunku przyszłości
Lincoln University	Wiadomości wstępne. Definicje i główne koncepcje RZ z perspektywy studentów (definicje, przykłady) Atmosfera i klimat System transportowy, zagadnienia energetyczne Zrównoważone rolnictwo Ekonomia ekologiczna Turystyka a RZ Środowisko fizyczne i człowiek. Jakość życia

United Nations Uni	Degradacja środowiska RZ Innowacje dla RZ Zarządzanie środowiskiem i strategii innowacyjne Transformacje społeczne Teoria instytucjonalna Rozwiązania polityczne Zdolność rozwoju dla innowacji Metody badawcze dla RZ
Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Rozwoju Regionalnego	Podstawy RZ – wprowadzenie, podstawowe definicje, tło prawne, wiążące instytucje Zarys historyczny idei RZ Zasady RZ Zagadnienia ilustrujące istotę RZ – modele konsumpcji, edukacja ekologiczna, partycypacja społeczna RZ a rozprzestrzenianie się miast Strategia RZ UE oraz polityka ekologiczna państwa RZ w polityce wybranego sektora Zielone miejsca pracy Rio i co dalej?

Źródło: opracowanie własne.

Wprowadzenie tej koncepcji do programu kształcenia odbywać się może na bazie istniejących minimów bądź poprzez tworzenie nowych (rysunek 1). Wprowadzany w ramach istniejących struktur przedmiot koncentruje się zwykle na wąskiej grupie zagadnień. Zaletami takiego rozwiązania jest uzupełnienie dotychczasowej siatki studiów, co tworzy nowe możliwości poznawcze dla studentów, niskie koszty, możliwość szybkiej implementacji, wadą – brak spójności RZ z innymi przedmiotami, wybiórcze podejście do problematyki. W przypadku zmiany minimum programowego kształcenia konieczne jest wsparcie administracyjne. Podstawowym warunkiem dla prowadzenia edukacji w zakresie RZ jest uznanie tej koncepcji za całościowy paradygmat, generujący nową wizję ładu zintegrowanego. Chodzi wówczas nie tylko o przekazanie wiedzy dziedzinowej, ale też o wskazanie interakcji pomiędzy nią a środowiskiem, społeczeństwem, systemem ekonomicznym. Zmianie ulega perspektywa – wiedza dziedzinowa postrzegana jest przez pryzmat rozwoju zrównoważonego. Przedmiot staje się dostępny dla większej liczby studentów. Efektem jest większa standaryzacja w podejściu do RZ w ramach dyscypliny, która staje się niezależnym obszarem identyfikowanym z danym kierunkiem. Podejście to wymaga jednakże znacznych zasobów. Rozwiązaniem pośrednim jest wprowadzenie przedmiotu „rozwój zrównoważony” na poziomie ogólnouniwersyteckim. Staje się on wówczas obligatoryjnym przedmiotem na poziomie ogólnouczelnianym.

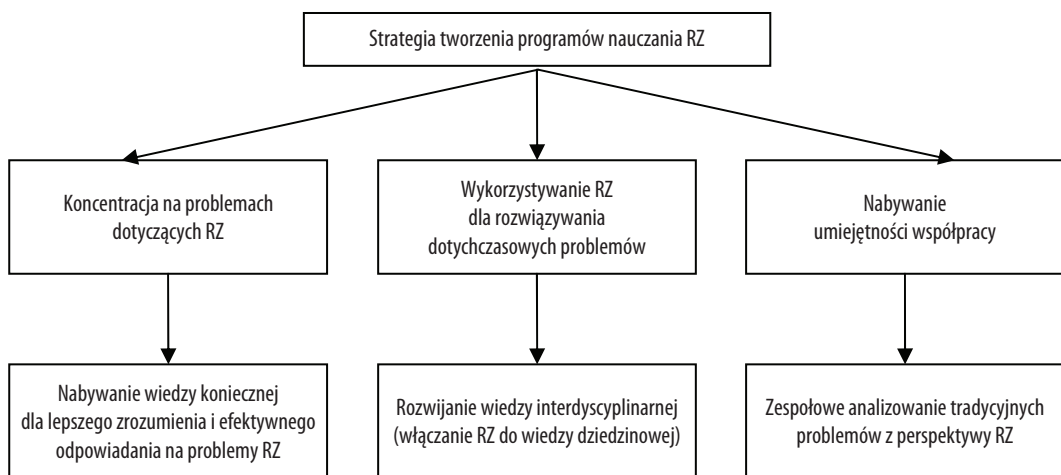
Rysunek 1
Formy integracji rozwoju zrównoważonego z programem kształcenia

	Istniejące struktury	Nowe struktury
Podejście wąskie	Integracja wewnątrz istniejących przedmiotów	Utworzenie nowego przedmiotu, specyficznego dla dyscypliny
Podejście szerokie (multidyscyplinarne)	Integracja w ramach wymagań podstawowych	Utworzenie nowego, multidyscyplinarnego przedmiotu

Źródło: C.A. Rusinko, *Integrating sustainability in higher education: A generic matrix*, "International Journal of Sustainability in Higher Education" 2010, Vol. 11, No. 3, p. 250–259.

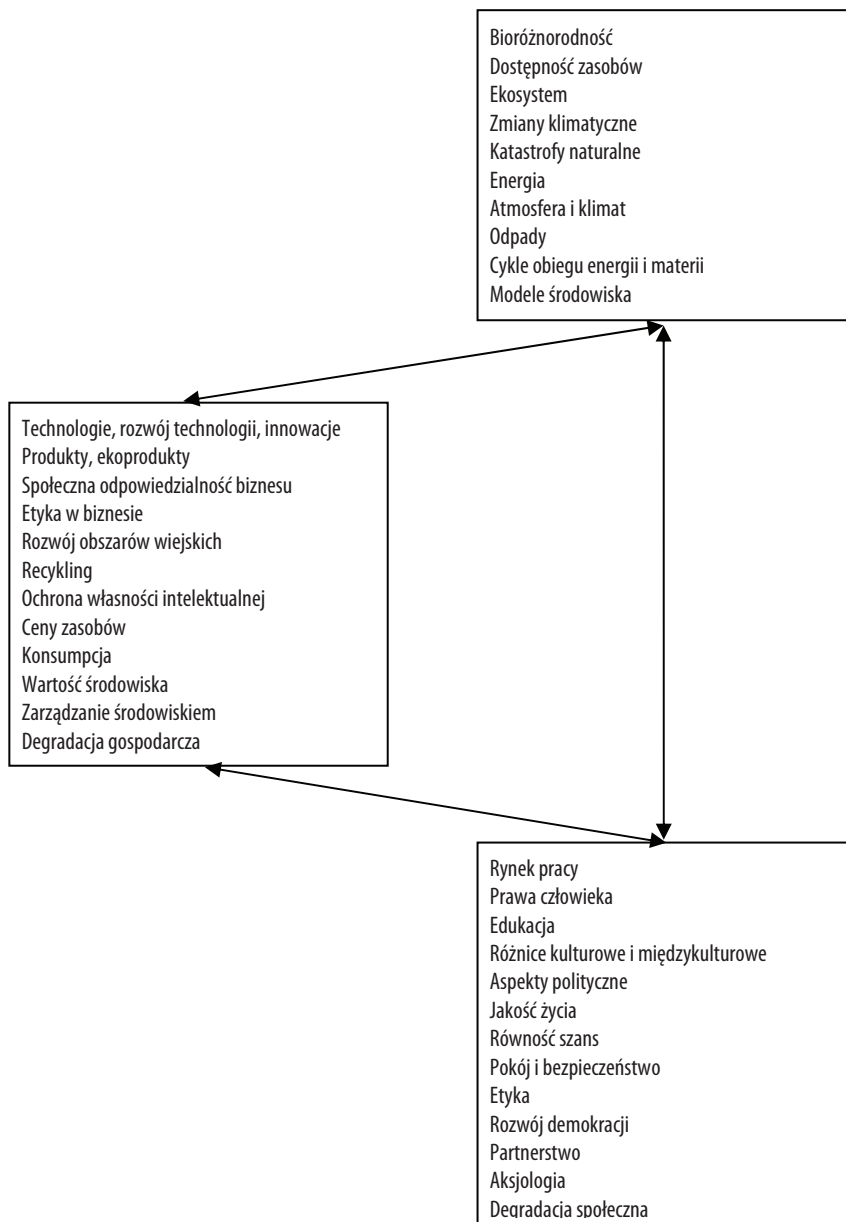
Zakres nauczania przedmiotu zależy od poziomu nauczania. I stopień koncentrować się powinien na wiedzy podstawowej dla danej dyscypliny, jedynie jej odpowiedni poziom pozwala bowiem na zrozumienie złożoności problemów powiązanych z rozwojem zrównoważonym. Stąd też nauczanie RZ na tym etapie kształcenia może ograniczać się do podstaw koncepcji oraz wprowadzania zagadnień powiązanych w ramach przedmiotów ustabilizowanych. Dalsze uszczegółowienie treści może mieć miejsce na II stopniu nauczania. Tworzony dla tego stopnia program kształcenia bazować może na trzech strategiach (rysunek 2).

Rysunek 2
Strategie tworzenia programów nauczania rozwoju zrównoważonego

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 3
 Przykładowe zagadnienia prezentowane w ramach przedmiotu: rozwój zrównoważony

Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem F. J. Lozano-Garcia et al., *Capacity building: a course on sustainable development to educate the educators*, „International Journal of Sustainability in Higher Education” 2008, Vol. 9, No. 3, p. 257-281.

Tabela 2
Kursy prezentujące problematykę rozwoju zrównoważonego

Kurs	Częstotliwość
Etyka	294
Zrównoważenie	71
Społeczna odpowiedzialność	52
Rozwój zrównoważony	42
Zasoby naturalne	38
Energia	34
Różnorodność kulturowa	30
Zmiany klimatyczne	29
Pokój i bezpieczeństwo ludności	20
Ekologia	19

Źródło: zestawienie według rankingu Financial Times [za:] Y.C.J. Wu, S. Huang, L. Kuo, W.H. Wu, *Management Education for Sustainability: A Web-Based Content Analysis*, "Academy of Management Learning & Education" 2010, Vol. 9, No. 3, p. 520–531.

Treści wykładowe obejmować powinny szereg zagadnień powiązanych bezpośrednio z podstawowymi obszarami RZ. Przedstawiono je na rysunku 3.

Dotychczasowe badania wykazują, że zagadnienia te prezentowane są w ramach przedmiotu „rozwój zrównoważony”, bądź też przedmiotów komplementarnych⁴: etyka biznesu, społeczna odpowiedzialność biznesu (tabela 2).

Ograniczając się jedynie do przedmiotu „rozwój zrównoważony”, potwierdzić należy znaczną różnorodność tematyki prezentowanej w jego ramach. Przykładowe treści w tym zakresie przedstawiono w załączniku.

Modelowe treści wykładu zaproponował R. Janikowski⁵. Propozycja ta obejmuje następujące zagadnienia:

1. Aspekty teoretyczne rozwoju.
2. Rozwój w przeszłości.
3. Skutki niezrównoważonego rozwoju.
4. Rozwój trwały i zrównoważony.
5. Ład zintegrowany.
6. Kierunki i drogi zmian.
7. Globalizacja a lokalizacja.
8. Instrumenty kierunkowania rozwoju.
9. Otwarte społeczeństwa obywatelskie.
10. Narzędzia kontroli.

Powyższy zakres tematyczny stanowi oczywiście kanwę, która ulegać może modyfikacjom z uwagi na kompetencje/zainteresowania wykładowcy, kierunek

⁴ D. Matten, J. Moon, *Corporate social responsibility education in Europe*, „Journal of Business Ethics” 2004, Vol. 54, p. 323–337.

⁵ R. Janikowski, *op. cit.*

studiów, zainteresowania studentów. Należy przy tym zaznaczyć, iż z uwagi na szeroki zakres prezentowana problematyka nie może obejmować całości zagadnień, ale powinna stanowić wstęp do dalszych, indywidualnych studiów. Dobór konkretnych tematów musi być podporządkowany założeniu, że mają one umożliwić uczącym się nabycie kompetencji pozwalających na aktywne i odpowiedzialne uczestnictwo w kształtowaniu rzeczywistości społecznej, gospodarczej, ekologicznej.

2. Kształcenie ukierunkowane na zmianę wartości

Zmianie muszą ulec jego indywidualne wartości, aby nauczany mógł na trwałe przyswoić sobie treści wykładowe. Działalność edukacyjna powinna być więc rozważana przy omawianiu konkretnych problemów (dylematów) moralnych, a nie *ex cathedra*⁶. Z punktu widzenia rozwoju zrównoważonego wartości charakterystyczne dla współczesnego społeczeństwa (konsumpcjonizm, antropocentryzm, dążenie do osiągnięcia celów krótkookresowych) wymagają zmiany. Owa zmiana konieczna jest wręcz do przetrwania przyszłych pokoleń⁷.

Studiowanie związków społeczeństwo-środowisko zwraca uwagę na odmiennie wartości. RZ wspiera i promuje woluntaryzm, sprawiedliwość wewnątrz- i międzygeneracyjną, szacunek dla odmiennych tradycji, religii, kultur, stylów życia raz środowiska. Wiąże się to ze zdolnością do odkrywania i wyjaśniania zasadności ukrytych przesłanek osobistych poglądów i własnych aktów ewaluacyjnych⁸. Podgar⁹ wskazuje, że wartości leżące u podstaw RZ łączą się z nową ekologią, humanizmem, co oznacza współzależność, a jednocześnie połączenie⁹. Thaman odnosi je do tradycyjnej, rodzimej kultury obszaru Pacyfiku, którą przestrzega jako opozycyjną w stosunku do kultury Zachodu, Zdaniem obu tych autorów, skłonność do zrównoważenia jest postulowana jako przeciwna racjonalności, antropocentryzmowi współczesnego świata Zachodu.

Z perspektywy wartości RZ nawiązuje do uczenia się afektywnego. W toku kształcenia pogłębieniu ulegają wartości, to jest: zdolność do współpracy, zdolność do empatii, zdolność do antycypacji przyszłych stanów, zdolność do uczenia się, kreatywność, zdolność do kompetentnego udziału w społecznych procesach decyzyjnych.

⁶ E. Kośmicki, *Homo sustinens a główne problemy edukacji dla ekorozwoju*, w: *Edukacja dla zrównoważonego...*, op. cit.

⁷ J. Diamond, *Collapse. How Societies Choose to Fail or Survive*, Allen Lane, Penguin Group, Harmondsworth, 2005.

⁸ A. Papuziński, *Polska strategia edukacji ekologicznej w świetle doświadczeń edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju w Niemczech*, w: *Edukacja dla zrównoważonego...*, op. cit.

⁹ D.M. Podger, E. Mustakova-Possardt, A. Reid, *A whole-person approach to educating for sustainability*, „International Journal of Sustainability in Higher Education” 2010, Vol. 11, No. 4, p. 339-52.

3. Metody nauczania

W przypadku rozwoju zrównoważonego celem wykładowcy nie jest ściśle przekazanie wiedzy, ale raczej zainteresowanie studenta daną problematyką, skłonienie go do intelektualnej podróży. K. Kearins¹⁰ podkreśla potrzebę emocjonalnego zaangażowania studenta, jako przykład podając kurs, w którym studenci oceniali początkowe i końcowe postrzeganie RZ, wyznaczali osobiste cele dotyczące przyszłego rozwoju w odniesieniu do tej koncepcji. Osobiste zaangażowanie studenta wydaje się najlepszym gwarantem zmiany postawi, dalszego uczenia się po zakończeniu przedmiotu. Stąd w literaturze zachęca się do stosowania eksperymentalnych metod nauczania oraz metod aktywizujących. Ich cechą charakterystyczną jest akcentowanie aktywności, uczenie się przez doświadczenie, przez działanie. Przywiązują one wagę nie do zapamiętywania przekazywanych informacji, ale do łączenia teorii z praktyką, rozwijania dotychczas posiadanej wiedzy i jej wykorzystywania. Do najczęściej proponowanych metod nauczania „rozwoju zrównoważonego” zaliczyć można dyskusje, odgrywanie ról, symulacje, gry zespołowe, analizę studiów przypadku, spotkania z praktykami. Potwierdzają to wyniki badań prowadzonych w szkołach wyższych (tabela 3).

Tabela 3

Metody nauczania wykorzystywane w ramach przedmiotu: rozwój zrównoważony

Metoda nauczania	Częstotliwość
Studia przypadków	104
Dyskusja	81
Projekty, zadania	68
Analiza tekstów	44
Wykłady gości	5

Źródło: Y.C.J Wu, S. Huang, L. Kuo, W.H. Wu, *op. cit.*

Jako innowacyjne rozwiązania w tym zakresie wskazać można tworzenie multidyscyplinarnych zespołów, łączących studentów różnych specjalności. K. Shephard¹¹ proponuje też wykorzystywanie transdyscyplinarnych studiów przypadków (TCS) oraz technik nawiązujących do uczenia się afektywnego. Prowadzone zajęcia powinny być uzupełnione zajęciami plenerowymi (wizyta w centrum recyklingu, funduszu OŚ, szkółce leśnej, ekologicznym gospodarstwie rolnym). Biorąc pod uwagę materiały dydaktyczne jako podstawę, proponuje się wykorzystywanie podręczników, prasy specjalistycznej, artykułów za-

¹⁰ K. Kearins, D.V. Springett, *Educating for sustainability: developing critical skills*, „Journal of Management Education” 2003, Vol. 27, No. 2, s.188-204.

¹¹ K. Shephard, *Higher education for sustainability: seeking affective learning outcomes*, „International Journal of Sustainability in Higher Education” 2008, Vol. 9, No. 1, p. 87-98.

mieszczonych na stronach www. C. Rusinko¹² przedstawia wykaz publikacji prezentujących zagadnienia powiązane z problematyką rozwoju zrównoważonego.

4. Efekty nauczania

Program nauczania prowadzić powinien do nabycia określonych kompetencji. Mogą one przyjmować formę wiedzy, umiejętności bądź postaw. Efekty odnoszące się bezpośrednio do wiedzy dotyczą zdolności do łączenia wiedzy z problemami RZ oraz umiejętności zastosowania narzędzi RZ dla potrzeb bieżących problemów. Na zakończenie przedmiotu każdy student powinien posiadać wiedzę dotyczącą¹³:

- społecznych i kulturowych aspektów rozwoju zrównoważonego (jak RZ oddziałuje na życie i system wartości);
- problemów środowiskowych (jakie związki zachodzą pomiędzy systemami, zastosowanie jakich rozwiązań pozwoli na poprawę stanu środowiska);
- aspektów technicznych, ekonomicznych, naukowych RZ;
- priorytetów, zasad RZ;
- aspektów politycznych (jak RZ przyczynia się do rozwiązania problemów globalnych);
- aktorów, interesariuszy powiązanych z RZ.

Rezultaty nauczania RZ obejmują:

- wzrost zrozumienia etycznej odpowiedzialności wobec obecnych i przyszłych pokoleń;
- zrozumienie wpływu działań ludzkich na środowisko, umiejętność oceny konsekwencji rozwiązań dla ludzi i ekosystemów, z uwzględnieniem warunków lokalnych.

5. Ograniczenia i bariery

Wdrażanie kursów z zakresu rozwoju zrównoważonego od kadry akademickiej wymaga wiedzy, motywacji, umiejętności. Zrozumienie osiągnięte jest poprzez nabywanie wiedzy. Motywacja natomiast kształtowana jest poprzez indywidualny system wartości i zewnętrzne bodźce motywacyjne. Przygotowany dla potrzeb Uniwersytetu Cambridge raport¹⁴ wskazuje, że warunkiem wstępnym wprowa-

¹² C. A. Rusinko, *Integrating Sustainability in Management and Business Education: A Matrix Approach*, „Academy of Management Learning & Education” 2010, vol. 9, nr 3, s. 507-519.

¹³ N. Lourdel, N. Gondran, V. Laforest, B. Debray, C. Brodhag, *Sustainable development cognitive map: a new method of evaluating student understanding*, „International Journal of Sustainability in Higher Education” 2007, Vol. 8, No. 2, s. 170-82.

¹⁴ R. A. Fenner, C.M. Ainger, H.J. Cruickshank, P.M. Guthrie, *Embedding sustainable development at Cambridge University Engineering Department*, „International Journal of Sustainability in Higher Education”, 2005, vol. 6, nr 3, s. 229-41.

dzenia RZ do programów studiów jest dogłębne poznanie tej koncepcji oraz identyfikacja potrzeby zmian. Bez wątpienia zrozumienie podstaw ontologicznych RZ stanowi warunek wstępny dla jego implementacji. Brak wiedzy prowadzi bowiem do oporu wobec idei RZ, oporu wobec włączenia przedmiotu do minimum kształcenia¹⁵. Za istotne ograniczenie B.P. Lipscombe¹⁶ uznaje także kulturę organizacyjną uczelni. Problem zawłaszczenia przedmiotu przez poszczególne wydziały ogranicza jego wprowadzanie jako przedmiotu kształcenia ogólnego.

Podsumowanie

Wprowadzenie przedmiotu rozwój zrównoważony, w odniesieniu do szkół wyższych, nie oznacza, że szkoła wyższa funkcjonuje zgodnie z tą koncepcją. Potrzebne są o wiele głębsze zmiany, przede wszystkim zdefiniowanie celów strategicznych odnoszących się do RZ. Nadanie priorytetu RZ powinno znaleźć odzwierciedlenie w misji uczelni. Przykładem takiej misji jest sformułowanie ITESM (*Tecnológico de Monterrey*), zgodnie z którym uniwersytet kształci tak, aby absolwenci byli konkurencyjni zawodowo na rynkach międzynarodowych, a jednocześnie byli dobrymi obywatelami zaangażowanymi w rozwój ekonomiczny, polityczny, społeczny i kulturowy swoich społeczności¹⁷. Sformułowanie misji powinno stanowić punkt wyjścia dla dalszych przeobrażeń. Zasady i wartości rozwoju zrównoważonego powinny leżeć u podstaw zarządzania uczelnią (polityka kadrowa, kultura organizacyjna, polityka nabywcza, system sprawozdawczy). Dopiero zgodność deklaracji z praktyką funkcjonowania uczelni uwiarygodni kształcenie na rzecz rozwoju zrównoważonego.

¹⁵ R. Lozano, *Incorporation and institutionalization of SD into universities: breaking through barriers to change*, „Journal of Cleaner Production” 2006, Vol. 14, p. 787-796.

¹⁶ P.B. Lipscombe, C.V. Burek, J.A. Potter, Ch. Ribchester, M.R. Degg, *An overview of extra-curricular education for sustainable development (ESD) interventions in UK universities*, „International Journal of Sustainability in Higher Education”, 2008, Vol. 9, No. 3, p. 222-234.

¹⁷ Informacje zamieszczone na stronie www.itesm.mx/2015/english/index.html.